

هنر و تمدن ایلام

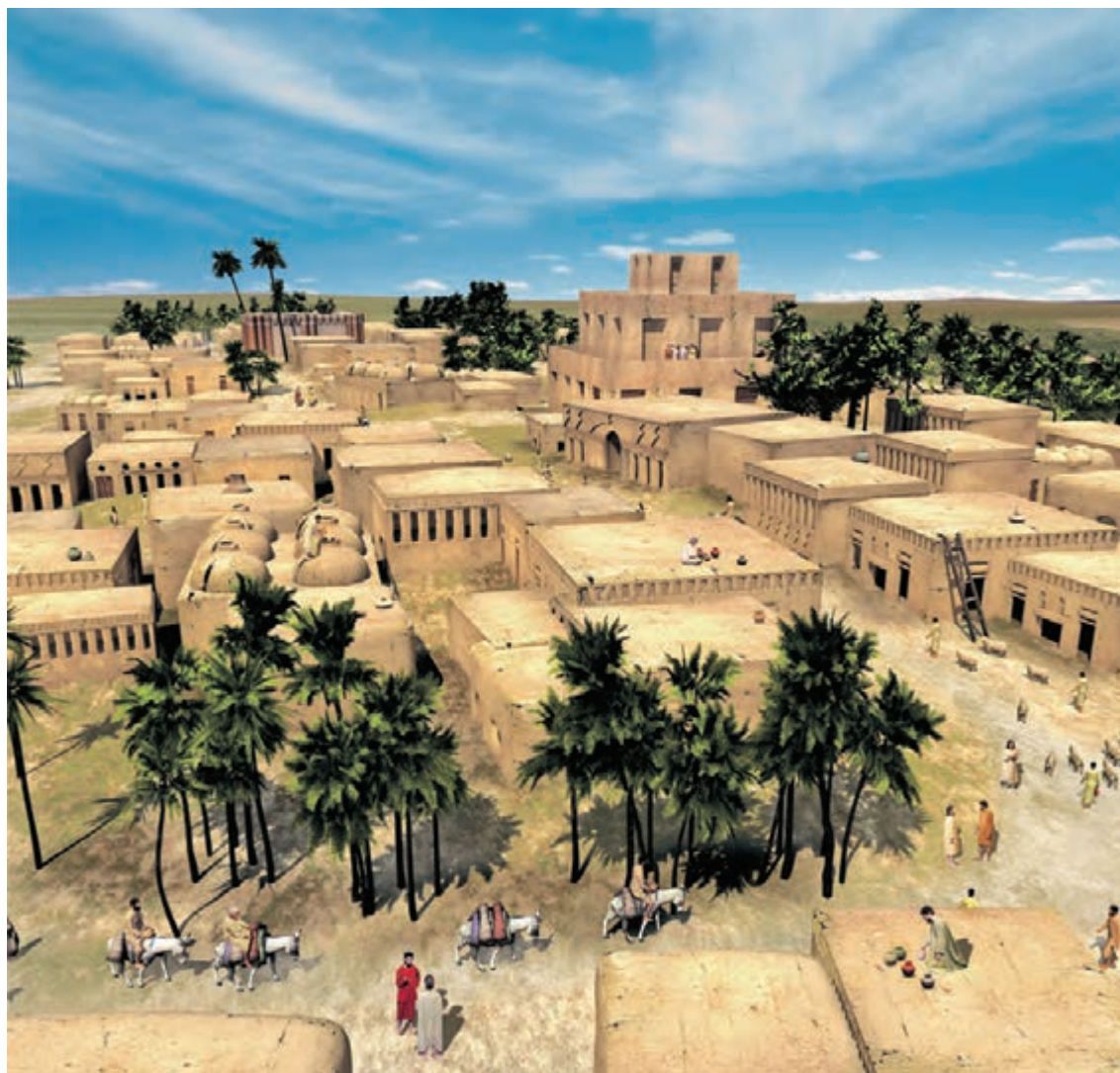

اهداف رفتاری : از هنرجو انتظار می رود پس از پایان این درس بتواند :

- ۱- حدود زمانی و مکانی هنر تمدن ایلام را بیان کند.
- ۲- رابطه دولت ایلام با تمدن دشت لوت را شرح دهد.
- ۳- آثار تمدن ایلام را نام ببرد.
- ۴- آثار سفالی تمدن ایلام را با قبل از آن مقایسه کند.
- ۵- شکل، نقش و رنگ آثار سفالی شوش را شرح دهد.
- ۶- آثار معماری تمدن ایلام را نام ببرد.

هنر و تمدن ایلام

با آغاز هزاره سوم پ.م همگام با رونق تجارت، رشد جوامع شهری و پدید آمدن پیوندهای فرهنگی، مذهبی و سیاسی، نخستین سازمان‌های اداری حکومتی در فلات ایران شکل می‌گیرد. گروهی از ساکنان اولیه فلات ایران که در نواحی خوزستان و بخش‌هایی از فارس و مناطق غربی استقرار داشتند با تسلط بر اقوام ساکن در این منطقه و اتحاد سرزمین‌ها به چنین هدفی دست یافتند. دولت تازه تأسیس که از حدود ۳۵۰۰ پ.م وارد مرحله شهرنشینی شده بود، شهر شوش^۱ را مرکز قلمرو خود قرار داد. برپایه دستاوردهای غنی این دولت، یکی از معتبرترین تمدن‌های فلات ایران بنیان گذاشته شد (شکل ۲-۱).

▲ شکل ۲-۱- چشم‌اندازی از شهر شوش، هزاره چهارم پ.م (طرح بازسازی شده)

۱- شهر شوش از قدیمی‌ترین شهرهاست که به مادر شهرهای جهان شهرت یافته است.

دولت ایلام به علت هم‌جواری و روابط نزدیک با تمدن‌های دشت‌لوت، مرکز فلات و میان‌رودان (بین‌النهرین) به‌عنوان حلقه ارتباطی میان این تمدن‌ها محسوب می‌شد. با این حال توانست جنبه‌های فرهنگی و هنری مستقلی از خود نشان دهد. ایلامیان به موازات پیدایش نخستین خطوط تصویری جهان در تمدن‌های دشت‌لوت و سومر^۱، خطی تصویری^۲ موسوم به «ایلامی مقدم» یا «ایلامی آغازین» به وجود آوردند. این خط به مرور به خطی ساده‌تر با حدود ۳۰۰ علامت به‌عنوان خط میخی ایلامی تغییر یافت (شکل ۲-۲).

▲ شکل ۲-۲- خط ایلامی

ساکنان هزاره چهارم پ.م در شوش از فن سفالگری و نقاشی روی سفال بسیار پیشرفته‌ای برخوردار بودند که با ابداع مفرغ به تدریج از اهمیت آن کاسته شد. به تدریج ظروف مفرغی، نقره‌ای و طلایی جایگزین سفالینه‌های خوش ساخت قبلی شد. به همین دلیل سفالینه‌های دوره ایلامی گرچه از ساخت خوبی برخوردارند اما از نظر شکل و نقش، ویژگی و کیفیت سفالینه‌های پیشین شوش را ندارند. سفالینه‌های این دوره که ساخت آن‌ها حدود ۷۰۰ سال تداوم داشته، دارای نقوش چند رنگ

۱- سومر (Sumer) اولین مهاجرین به منطقه میان‌رودان (دجله و فرات عراق کنونی) که در هزاره چهارم پ.م ساکن شدند و تمدن این منطقه را به وجود آوردند.

۲- خط تصویری (Pictogram - pictograph) : نوعی نگارش با علائم تصویری که در تمدن‌های اولیه (ایران، مصر و ...) به کار می‌رفت.

(قرمز، بنفش، نارنجی و سیاه) و یا تک رنگ هستند. اغلب ظروف به شکل کوزه‌های ته پهن با شکم‌های دایره‌ای شکل، گردن کوتاه و دهان گشادند. نقش‌ها بیشتر روی شانه ظروف و در برخی تمام سطح ظرف را در برمی‌گیرند. نقش‌ها شامل خطوط شکسته، مثلث، لوزی و چهارخانه هستند که با تقسیم‌بندی‌های طولی و عرضی از هم جدا شده‌اند. افزون بر نقش هندسی، در تعدادی از ظروف نقش انواع موجودات چون مار، عقرب، ماهی، حیوانات شاخ‌دار و افسانه‌ای، عقاب، گاو، مناظر طبیعی، انسان، سازه‌های معماری، پرندگان در حال پرواز و ... دیده می‌شوند (شکل ۲-۳).

در کنار این ظروف، تندیس‌های کوچک سفالی و مهرهای ساده و استوانه‌ای زیادی ساخته شده است. شاخص‌ترین تندیس‌ها و پیکره‌سازی‌های ایلامی از جنس مفرغ می‌باشند. تندیس فلزی پیکره ملکه «نابیراسو» همسر فرمانروای شهر شوش از این گونه پیکره‌هاست که به لحاظ پیشرفت و تکامل فن ریخته‌گری و نحوه پوشاک ایلامی دارای اهمیت به‌سزایی است (شکل ۲-۴).

▲ شکل ۲-۳- جام سفالین، شوش، حدود ۴۰۰۰ پ.م

ب

الف

▲ شکل ۲-۴- الف و ب- پیکره مفرغی ملکه نابیراسو، شوش، هزاره دوم پ.م؛ (طرح بازسازی شده)

نمونه دیگر هنرهای ایلامی در لوحه سنگی با نقش برجسته نخریسی و بافندگی است که در شوش کشف شده است. این لوح با نگاهی واقع‌گرایانه از دیگر ویژگی‌های مهم هنر ایلامی است (شکل ۲-۵).

▲ شکل ۵-۲- نقش برجسته با طرح نخ‌ریسی و بافندگی، شوش، هزاره دوم پ.م

▲ شکل ۶-۲- الف - معبد چغازنبیل، شوش، هزاره دوم پ.م

▲ شکل ۶-۲- ب - معبد چغازنبیل (طرح بازسازی شده)

آثار معماری ایلامی نیز نمایانگر تکامل فن معماری در تمدن‌های خاورمیانه است که مصالح مهم آن را خشت و آجر تشکیل می‌دهند. بزرگ‌ترین اثر معماری این تمدن «زیگورات^۱ چغازنبیل» است. این بنا بزرگ‌ترین بنای خشتی جهان و کهن‌ترین بنای ایرانی محسوب می‌شود. در این معبد همچنین برای اولین بار در معماری ایران با تکیه بر فنون پیشرفته لعاب از کاشی برای تزئین استفاده شده است. علاوه بر آن در قسمت در ورودی معبد ردیف میله‌های باریک شیشه‌ای مات به کار رفته که شاید بتوان آن را اولین کاربرد شیشه در تاریخ معماری جهان به حساب آورد. درهای چوبی این بنا با تزییناتی از تکه‌های شیشه، طلا، نقره و عاج در قالب نقوش مختلف و به شیوهٔ معرق^۲ پوشیده شده بود. (شکل ۶-۲).

۱- زیگورات (Ziggurat) معبد برج مانند و دارای چندین طبقه را زیگورات می‌نامند.

۲- معرق: هنری که در آن قطعات مواد مختلف را در شکل‌های گوناگون، کنار یکدیگر قرار می‌دهند.

براساس نقش برجسته‌های ایلامی می‌توان به موسیقی آن دوران پی برد. در برخی از آنها مراسم با حضور نوازندگان و سرایندگان نشان داده شده است (شکل ۲-۷).

مُهرهای^۱ ایلامی با شکل استوانه‌ای، تصاویر پرکار و نقوش خلاصه شده خطی از دیگر دستاوردهای هنری این تمدن است (شکل ۲-۸).

این تمدن با گستره بیش از دو هزار سال (در سه دوره فرمانروایی ایلام کهن، میانه و نو) سرانجام توسط آشوریان^۲ پایان یافت. اما بازتاب هنر آن را می‌توان در دولت‌های آریایی به‌ویژه دوره هخامنشی به‌خوبی مشاهده کرد.

▲ شکل ۲-۷- نقش برجسته سنگی، کول فره، خوزستان، هزاره دوم و اوایل هزاره اول پ.م

▲ شکل ۲-۹- تصویر مهر سنگی استوانه‌ای و اثر آن بر گِل سفال

▲ شکل ۲-۸- مهر سنگی، شوش، هزاره دوم پ.م

۱- مُهر: (Seal) وسیله‌ای کنده‌کاری شده که برای انتقال نوشته یا متن خاص بر روی گل نرم استفاده می‌شود.

۲- آشوریان: قوم باستانی ساکن در بخش شمالی میان رودان (بین‌النهرین - [کردستان عراق]) که در اواخر هزاره دوم و هزاره اول

پ.م می‌زیستند.

گاه‌نگار درس دوم

ایلام قدیم
هزاره سوم و دوم پ.م
۱۵۰۰ – ۲۷۰۰ پ.م
هنرها: شهرسازی، خط سفالگری و نقاشی روی سفال
مناطق: شوش و ...
ایلام میانه
هزاره دوم پ.م
۱۰۰۰ – ۱۵۰۰ پ.م
هنرها: تندیس‌سازی سفالی، مهرسازی، پیکره‌های مفرغی، ریخته‌گری، بافندگی، طاق ضربی، معبدسازی و شیشه‌گری
مناطق: شوش و ...
ایلام جدید
هزاره اول پ.م
۵۱۹ – ۱۰۰۰ پ.م
هنرها: تندیس‌سازی سفالی، مهرسازی، پیکره‌های مفرغی، ریخته‌گری، بافندگی، طاق ضربی، معبدسازی، شیشه‌گری، تزیینات چوبی، موسیقی، نقش برجسته سنگی و حجاری
مناطق: شوش و ...

پرسش

- ۱- گستره زمانی تمدن ایلام را ذکر کرده و مکان‌های مهم آن را نام ببرید.
- ۲- چه ارتباطی میان دولت ایلام و تمدن دشت لوت قابل ذکر است؟
- ۳- آثار تمدن ایلام را نام ببرید.
- ۴- وضعیت خط در تمدن ایلام را شرح دهید.
- ۵- شکل، نقش و رنگ آثار سفالی شوش را شرح دهید.
- ۶- پیکره‌سازی و نقش برجسته‌سازی ایلامی چه ویژگی‌هایی داشته است؟
- ۷- مهم‌ترین آثار معماری تمدن ایلام چه نام دارد؟ ویژگی آن را بیان کنید.

۸- در جدول زیر قسمت‌های خالی را با توجه به عنوان آن با عبارت مناسب پر کنید :

آثار شاخص	معماری	ویژگی آثار یافت شده	آثار یافت شده	مناطق مشهور	از زمان ... تا ...	تمدن
جمجمه (عمل جراحی)		سفالینه‌های زرد و قرمز رنگ با نقوش جانوری و هندسی، سفالینه‌های متقارن، پرچم شهادت که از جنس مفرغ می‌باشد.		تپه سیلک، تپه حصار، شهر سوخته		آغازین
	زیگورات چغازنبیل		لوح‌های خطی، ظروف سفالین، پیکره‌های مفرغی، مهرهای سنگی، نقش برجسته‌ها		هزاره سوم تا هزاره دوم پ.م	ایلام